

## “Dublinliklar” va “Urush odamlari” asarlarida ijtimoiy-siyosiy, axloqiy va ta’limiy qarashlar

Komila Umarova

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti mustaqil izlanuvchisi

Email: umarovakomila1983@gmail.com

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada Jeyms Joysning “*Dublinliklar*” hamda Nazar Eshonqulning “*Urush odamlari*” asarlari qiyosiy adabiy-tahliliy yondashuv asosida o‘rganiladi. Asarlar tarkibida aks etgan ijtimoiy-siyosiy, axloqiy va ta’limiy g‘oyalar madaniy, tarixiy va milliy kontekstda tahlil qilinadi. Mualliflar obrazlar orqali jamiyatdagi ruhiy inqiroz, milliy ong, axloqiy tanlov va ta’limning jamiyatdagi o‘rnini turlicha tasvirlaydi. Qiyosiy tahlil G‘arb va Sharq adabiyotidagi axloqiy yondashuvlar, erkinlik va ma’rifat haqida farqli tasavvurlarni ochib beradi. Ushbu maqola adabiyotda inson va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyatlarni yoritishda ikki xil madaniy-estetik modelni taqqoslaydi.

**Kalit so‘zlar:** Dublinliklar, Urush odamlari, axloqiy tanlov, ijtimoiy-siyosiy tahlil, ta’lim, G‘arb va Sharq adabiyoti, qiyosiy adabiyotshunoslik.

**“Social-political, moral, and educational views in *Dubliners* and *War People*”**

Komila Umarova

**Uzbek state world languages university indepent reseacher**

**Email: umarovakomila1983@gmail.com**

**Abstract** This article presents a comparative literary analysis of James Joyce’s *Dubliners* and Nazar Eshonqul’s *War People*. The study explores the social-

political, moral, and educational themes reflected in both works within their respective cultural and historical contexts. Through their characters, both authors depict national identity, spiritual crisis, moral choices, and the significance of education in shaping society. The comparative approach reveals the differing perspectives of Western and Eastern literary traditions on ethics, freedom, and enlightenment. The paper highlights two distinct cultural-aesthetic models in understanding the tension between the individual and society in literature.

**Keywords:** Dubliners, War People, moral choice, social-political analysis, education, Western and Eastern literature, comparative literature.

### Kirish

Adabiyot har doim insoniyatning ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy holatini ifodalovchi muhim madaniy ko'zgulardan biri bo'lib kelgan. Yozuvchilar o'z asarlari orqali jamiyatdagi turli muammolar, qarashlar va qadriyatlarni yoritib beradilar. Shu jihatdan olganda, irland yozuvchisi Jeyms Joysning *“Dublinliklar”* (1904) to'plami hamda o'zbek yozuvchisi Nazar Eshonqulning *“Urush odamlari”* asari ijtimoiy-siyosiy, axloqiy va ta'limiy muammolarni yoritishdagi o'ziga xos yondashuvlari bilan ajralib turadi.

*“Dublinliklar”* asarida Joys Irlandiya jamiyatining diniy, siyosiy va axloqiy inqirozini, odamlar ruhiyatidagi noaniqlik va umidsizlikni o'tkir realizm vositasida tasvirlaydi. Bu asarda qahramonlar turli sinflarga mansub bo'lishiga qaramay, ularning barchasi hayotdagi erksizlik, iroda ojizligi va ijtimoiy to'siqlar qurboni sifatida aks etadi. Shu bilan birga, *“Urush odamlari”* asarida Nazar Eshonqul o'zbek xalqining murakkab tarixiy bosqichlari, xususan, urush, zulm, ma'naviy halokat va ularning inson psixologiyasiga ta'sirini falsafiy chuqurlik bilan tasvirlaydi. Asar bugungi o'zbek adabiyotida ijtimoiy ong va milliy tafakkurni aks ettiruvchi muhim adabiy hodisa hisoblanadi.

Ushbu maqolada ikkala asar doirasida ijtimoiy-siyosiy, axloqiy va ta'limiy g'oyalar qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda tematik tahlil, kontekstual yondashuv va obrazlar orqali fikrni ochib berish metodlaridan foydalaniladi. Maqola har ikkala muallifning adabiy-estetik yondashuvi orqali XX va XXI asr boshlaridagi jamiyat va inson ruhiyatidagi o'xshash va farqli jihatlarni ochib berishga qaratilgan.

### Ijtimoiy-siyosiy qarashlar

Adabiyot muallifning jamiyatga bo'lgan munosabati, siyosiy qarashlari va fuqarolik pozitsiyasini ifodalovchi vosita sifatida xizmat qiladi. *“Dublinliklar”* va *“Urush odamlari”* asarlarida mualliflar ijtimoiy-siyosiy muhitni nafaqat tarixiy asosda, balki insoniyat tafakkuri, tanlovi va harakatsizligi bilan chambarchas bog'lab tasvirlaydilar.

Joyce'ning *“Dublinliklar”* to'plamida Irlandiya mustamlakachilik tuzumi ostidagi jamiyat sifatida ko'rsatiladi. U zamonaviylikka intilayotgan, ammo o'zini diniy va milliy konservatizm zanjirlaridan qutqara olmayotgan bir xalqning ichki portretini chizadi. *“Ivy Day in the Committee Room”* hikoyasida siyosiy faoliyatning formalizmi va natijasizligi ochiq tanqid qilinadi: undagi siyosatchilar milliy yetakchi Charlz Styuart Parnellni eslab yig'laydilar, ammo o'zlari hech qanday real harakat qilmaydilar<sup>1</sup>. Bu nafaqat siyosiy befarqlik, balki xalq orasida yetakchilik ruhining yo'qolganini ko'rsatadi. Shuningdek, *“Araby”* yoki *“Eveline”* hikoyalarida shaxsiy erksizlik, oilaviy majburiyatlar va jamiyatning ijtimoiy bosimi qahramonlarni harakatsizlikka mahkum etadi. Joyce bu orqali xalq ruhiy va siyosiy jihatdan "falaj" bo'lib qolganini ko'rsatadi. Bu paralich (paralysis) — asarning asosiy metaforik kontsepsiyasi — Joyce uchun faqatgina jismoniy holat emas, balki jamiyatning umumiy holatidir<sup>2</sup>.

Nazar Eshonqul esa *“Urush odamlari”*da ijtimoiy-siyosiy masalalarni tarixiylik va shaxsiylik kesishmasida yoritadi. Asarda millat boshidan kechirgan

urushlar, siyosiy repressiyalar, xalqaro bosimlar va madaniy asoratlar qahramonlar hayotidagi dramatik burilishlar orqali ochib beriladi. Masalan, “Guruch” bobida guruch g‘amlash orqali omon qolishga urinayotgan xalq obrazida Eshonqul hayot uchun kurashayotgan, biroq o‘zini anglashga ulgurmagan jamiyatni tasvirlaydi. Siyosiy jihatdan bu xalqning o‘z tarixiy haqiqatini topishga bo‘lgan isyonkor intilishidir<sup>3</sup>.

### Axloqiy qarashlar

Jeyms Joysning *Dublinliklar* (1914) to‘plami va Nazar Eshonqulning *Urush odamlari* (2020) romanida axloqiy muammolar, vijdon azobi, ijtimoiy yolg‘on, shaxsiy ikkilanish va insoniylik qadriyatlari asarlarning ichki strukturasi tashkil etadi.

Jeyms Joysning *Dublinliklar* to‘plamidagi hikoyalar zamonaviy Irlandiya jamiyatining diniy va axloqiy inqirozini ko‘rsatadi. Asar Irlandiyaning mustamlakachilik davridagi ijtimoiy holatini ko‘rsatib, axloqiy falajlik, passivlik va ma‘naviy zaiflik muammolarini yoritadi. Joyce "paralysis" (falajlik) atamasini jamiyatdagi umumiy harakatsizlik, axloqiy inertlik va hayotiy irodaning yo‘qolgan holati sifatida ishlatadi [Joyce, 1914]. Bu tushuncha “Eveline”, “A Little Cloud” va “The Dead” kabi hikoyalarda o‘z ifodasini topadi.

Boshqa tomondan, Nazar Eshonqul *Urush odamlari* romanida inson axloqining sinovdan o‘tgan murakkab bosqichlarini ko‘rsatadi. Asarda urush va siyosiy zo‘ravonlik fonida insoniylik, halollik, vijdon va sadoqat kabi tushunchalar doimiy qarama-qarshilikda bo‘ladi. Eshonqul shunchaki tarixiy voqealarni emas, balki ushbu voqealarning shaxs axloqiga ta‘sirini chuqur tahlil qiladi.

### **G‘arb va Sharq axloqiy qarashlarining qiyosiy tahlili (Joyce va Eshonqul asarlari misolida)**

Axloqiy qarashlar madaniy, diniy va tarixiy omillar bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, G‘arb va Sharq adabiyotida bu qarashlar o‘ziga xos tarzda namoyon bo‘ladi. *Dublinliklar* va *Urush odamlari* asarlaridagi axloqiy motivlar ana shu farqlarning yorqin aksidir. Bu ikki muallifning axloqiy qadriyatlarni yoritishdagi yondashuvlari milliy tafakkur va ijtimoiy tajribaning mahsuli sifatida shakllangan.

**G‘arb axloqiy paradigmasi** — xususan, Joyce ijodida — ko‘proq shaxsiy tanlov, individual erkinlik va ichki bo‘ysunmaslik g‘oyalari atrofida shakllanadi. *Dublinliklardagi* qahramonlar jamiyat va din tomonidan bosim ostida bo‘lsalar ham, ularning asosiy muammosi — o‘ziga bo‘lgan ishonchsizlik va irodaning yo‘qligidir. Joyce axloqiy zaiflikni jamiyat tomonidan emas, balki insonning ichki zaifligi sifatida ko‘rsatadi (Joyce, 1914).

**Joyce** uchun axloqiy muammo — bu erkinlik va harakatsizlik o‘rtasidagi ziddiyat bo‘lsa, **Eshonqul** uchun axloq — bu iymon, vijdon va tarixiy haqiqatga sodiqlikdir.

Shuningdek, G‘arbda axloq ko‘pincha **dunyoviy** asosda talqin qilinsa (Joyce qahramonlari diniy ta‘limdan qoniqmagan, ba’zida undan qochishga harakat qiladilar), Sharq adabiyotida u **ilohiy** va **tasavvufiy** qatlamlar bilan boyitilgan. *Urush odamlarida* ko‘plab obrazlar taqdirga, sinovlarga va Olloh irodasiga bo‘ysunish orqali poklanishga erishadilar [Xoldarov, 2017].

Bundan tashqari, G‘arbda axloqiy halollik ko‘proq **shaxsiy poklik**, printsiipiallik bilan bog‘liq bo‘lsa, Sharqda u **ma’naviy baraka**, **iymonli yashash** kabi tushunchalar bilan ifodalanadi.

**Qiyosiy tahlil: “Dublinliklar” va “Urush odamlari” asarlarida ijtimoiy-siyosiy, axloqiy va ta’limiy qarashlar**

*Dublinliklar* (James Joyce) va *Urush odamlari* (Nazar Eshonqul) asarlarida mualliflar o'z jamiyatlaridagi inqirozli ijtimoiy-siyosiy vaziyatlarni, axloqiy tanazzulni va ta'lim muammolarini turli madaniy kontekstda tasvirlaydilar

### **1. Ijtimoiy-siyosiy kontekst va xalqning holati**

Joyce Irlandiyaning mustamlakachilik va diniy bosim ostidagi holatini ko'rsatadi. Uning qahramonlari jamiyatdagi falajlik, siyosiy passivlik va diniy itoatga berilganlik fonida yashaydi. *"Ivy Day in the Committee Room"* hikoyasida siyosiy yetakchilik yo'qligi, soxta milliy g'urur va befarqlik ochiq ko'rsatiladi [Joyce, 1914]. Eshonqul esa o'zbek xalqining XX asr boshidan to mustaqillik davrigacha bo'lgan tarixini — urush, repressiya, siyosiy zulm va ularning odamlar ongiga ta'sirini tasvirlaydi [Eshonqul, 1962].

### **2. Axloqiy qadriyatlar va shaxsiy tanlovlar**

Ikkala asarda ham axloqiy tanlovlar markaziy o'rinda turadi. Joyce qahramonlari ichki tanlov qilish qobiliyatiga ega emas: Eveline, Little Chandler kabi obrazlar harakat qilish o'rniga hayot oqimiga taslim bo'ladi [Norris, 2003]. Bu G'arb modernizmining ekzistensialistik kayfiyati bilan bog'liq — inson yolg'iz, ijtimoiy tizimlar unga yordam bera olmaydi.

Eshonqul esa axloqni tarixiy xotira, vijdon va milliy ong bilan bog'laydi. *Urush odamlarida* axloq — bu faqat shaxsiy tanlov emas, balki xalq taqdiriga bo'lgan munosabatdir [Eshonqul, 2020].

### **3. Ta'limiy yondashuv va ma'naviy shakllanish**

*Dublinliklarda* ta'lim ijtimoiy nazorat vositasi sifatida tasvirlanadi. Maktab yoshlarni passiv va itoatkor qilib tarbiyalaydi, erkin fikrga yo'l bermaydi. Joyce bu tizimni diniy mafkuraga asoslangan, ijodiy fikrlashni bo'g'uvchi shakl sifatida tanqid qiladi [Eagleton, 2005].

*Urush odamlarida* esa ta'lim — shaxsni uyg'otuvchi kuchdir. Maktab, kitob, tarixiy ong va ustozlar yoshlar ongini shakllantiradi. Eshonqulda ta'lim nafaqat bilim olish, balki milliy xotirani tiklash, tarixiy haqiqatni anglash va vijdon bilan yashash vositasidir [Xoldarov, 2017].

#### **4. Adabiy uslub va badiiy ifoda**

Joyce modernistik uslubda yozadi: ichki monolog, psixologik tasvirlar, real va ramziy qatlamlarning uyg'unligi uning hikoyalariga xos. Bu uslub orqali u inson ongi va jamiyat muammolarini nozik tahlil qiladi. Eshonqul esa tarixiy-falsafiy uslubda ishlaydi: asar dramatik sahnalar, ruhiy tahlillar va ramziy ifodalar bilan boyitilgan.

#### **Xulosa**

Adabiyot inson va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarning eng nozik qatlamlarini ifodalovchi madaniy hodisadir. *Dublinliklar* (James Joyce) va *Urush odamlari* (Nazar Eshonqul) asarlarining qiyosiy tahlili shuni ko'rsatdiki, har ikkala muallif o'z jamiyatlaridagi ijtimoiy-siyosiy beqarorlik, axloqiy inqiroz va ta'limiy muammolarni chuqur badiiy tahlil qilgan.

Joyce Irlandiya jamiyatining diniy va siyosiy tizimlar ostida falaj holatga tushganini fosh etar ekan, shaxsiy iroda, axloqiy zaiflik va erkinlikka intilish muammolarini modernistik yondashuv asosida ochib beradi. Eshonqul esa, aksincha, inson axloqiy kuchini tarixiy ong, iymon, ma'naviy kurash orqali ifodalaydi.

Ta'lim masalasiga kelganda, Joyce uni mafkuraviy nazorat ostida shakllangan, erkin fikrni bo'g'uvchi tizim sifatida tasvirlasa, Eshonqul ta'limni shaxsni uyg'otuvchi, tarixiy haqiqatni anglatadigan jarayon sifatida ko'rsatadi. Bu ikki yondashuv zamonaviy ta'lim tizimlariga ham muhim nazariy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Ushbu maqola doirasidagi tahlillar shuni ko'rsatdiki, garchi *Dublinliklar* va *Urush odamlari* turli davr va makonlarda yaratilgan bo'lsa-da, ularning badiiy missiyasi bir: inson va jamiyat o'rtasidagi murakkab ziddiyatlarni ochib berish, axloqiy va ijtimoiy ongini uyg'otish.

Kelajakda ushbu ikki asarni psixologik yondashuv, gender muammolari yoki lingvistik-stilistik jihatdan o'rganish yangi ilmiy izlanishlar uchun zamin bo'lib xizmat qilishi mumkin.

### Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Eagleton, T. (2005). *The English Novel: An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.  
<https://www.blackwellpublishing.com/book.asp?ref=9780631232093>
2. Eshonqul, N. (1962). *Urush odamlari*. Tashkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.  
<https://ziyouz.uz/ozbek-nasri/nazar-eshonqul/nazar-eshonqul-urush-odamlari-qissa/>
3. Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum.  
<https://www.penguinrandomhouse.com/books/555412/pedagogy-of-the-oppressed-by-pedro-freire/>
4. Joyce, J. (1914). *Dubliners*. London: Grant Richards Ltd.  
Digital edition: <https://www.gutenberg.org/ebooks/2814>
5. Norris, M. (2003). *Suspicious Readings of Joyce's Dubliners*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.  
<https://www.upenn.edu/pennpress/book/13831.html>
6. Xoldarov D. Hozirgi o'zbek qissalarida badiiy uslub muammosi (Shoyim Bo'tayev va Nazar Eshonqul asarlari misolida): filol, fanlari bo'yicha falsafa dok. (PhD). ...diss. avtoref. –Toshkent, 2017. –B.11.
7. Umarova M. The Relationship Among The Writer, The Reader, And Reality //News Of The Nuuz. – 2024. – T. 1. – №. 1.9. 1. – C. 357-358.

8. Umarova M. The Concept Of “A Literary Hero” In English And Uzbek Historical Novels //Psychology And Education. [Http://Www. Psychology And Education. Net/Pae/Index. Php/Pae/Article/View/2291](http://Www. Psychology And Education. Net/Pae/Index. Php/Pae/Article/View/2291). – 2021.